

Gemeente Amsterdam
Dienst Onderzoek en Statistiek

Amsterdammers over dodenherdenking

Project: 4245

In opdracht van het Amsterdams 4 en 5 mei comité

drs. Cathelijne Hermans

drs. Dennis Beckers

drs. Jeroen Slot

Weesperstraat 79
1018 VN Amsterdam
Telefoon 020 527 9481
c.hermans@os.amsterdam.nl

Postbus 658
1000 AR Amsterdam
Fax 020 527 9595
www.os.amsterdam.nl

Amsterdam, januari 2005

Inhoud

Inleiding	3
Respons	4
1 Oorlog en bekendheid dodenherdenking	5
1.1 Scholieren staan vaker stil bij oorlog of terrorisme	5
1.2 Tweede Wereldoorlog eerste associatie met het woord oorlog	5
1.3 Reden voor twee minuten stilte bij meerderheid bekend	6
1.4 Kerstmis belangrijkste dag om bij stil te staan	6
1.5 Moorden op van Gogh en Fortuyn meest genoemd als reden landelijke herdenking	6
2 Welke manier van herdenken spreekt mensen aan?	7
2.1 Stilte is een goede manier om te herdenken	7
2.2 Televisie kijken de belangrijkste activiteit	8
3 Meedoen aan dodenherdenking	9
3.1 Meerderheid doet mee aan dodenherdenking	9
3.2 Ouders en vrienden	9
3.3 Dodenherdenking vooral via televisie gevolgd	10
3.4 Bij helft van de scholieren op school aandacht voor dodenherdenking	10
4 Gedachten achter dodenherdenking	12
4.1 Verschillende gedachten achter dodenherdenking	12
5 Het betrekken van mensen met een andere achtergrond	16
5.1 Meninge n over invloed culturele achtergrond verdeeld	16
5.2 Mensen met een andere achtergrond moeten als iedereen betrokken worden	17
6 De toekomst van dodenherdenking	18
6.1 Dodenherdenking moet ieder jaar	18
6.2 Helft vindt dat dodenherdenking altijd moet blijven	18
Samenvatting en conclusies	20
Bijlage 1 Vragenlijst	23

Inleiding

Begin 2005 organiseert het Amsterdams 4 en 5 mei comité een symposium over herdenken. Het debat tijdens dit symposium zal gaan over de toekomst van dodenherdenking. Het comité heeft ter voorbereiding op het symposium aan de Dienst Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam (O+S) gevraagd te onderzoeken hoe verschillende groepen Amsterdammers aankijken tegen de dodenherdenking. Hiervoor zijn in de tweede helft van november en de eerste helft van december 2004 Amsterdamse scholieren en volwassenen ondervraagd over dodenherdenking. De scholieren werden mondeling geïnterviewd, de volwassenen telefonisch. Het onderzoek is begeleid door Kees Niemöller.

In dit rapport presenteren we kort de belangrijkste resultaten, te beginnen met een beknopte responsverantwoording. De resultaten worden per thema gepresenteerd:

- Oorlog en bekendheid dodenherdenking
- Welke manier van herdenken spreekt mensen aan?
- Doen mensen mee aan dodenherdenking?
- Welke gedachte achter dodenherdenking spreekt Amsterdammers het meest aan?
- In welke mate moeten mensen met een andere culturele achtergrond betrokken worden bij de dodenherdenking?
- Hoe zien scholieren en volwassenen de toekomst van de dodenherdenking?

Leeswijzer

De resultaten zijn geanalyseerd naar verschillende achtergrondkenmerken van de respondenten, bijvoorbeeld naar leeftijd, etnische groep en in het geval van de scholieren naar opleidingsniveau. Waar dat relevant is worden de resultaten uitgesplitst naar groepen respondenten, bijvoorbeeld scholieren en volwassenen. Waar er verschillen worden gevonden tussen groepen respondenten is dit vermeld. Als er geen verschillen bestaan waar dat wel kan worden verwacht staat dit ook in de tekst aangegeven.

Respons

Scholieren

Er zijn 260 Amsterdamse scholieren ondervraagd. Ruim een derde van de scholieren (36%) volgt een VMBO opleiding, ruim een derde doet de HAVO en een kwart zit op het VWO of het Gymnasium. Een derde van de scholieren zit in de onderbouw (klas 1 of 2), bijna de helft zit in de derde of vierde klas en 15% in de vijfde of zesde klas. De respondenten zijn tussen de 12 en 18 jaar oud. Drie op de tien (29%) zijn 12 of 13, een even groot deel is 14 of 15 en 40% is 16 of 17 jaar oud. Er zijn iets meer meisjes (51%) dan jongens (49%) ondervraagd. De helft van de scholieren (50%) is van allochtone afkomst.¹

Volwassenen

Van de 300 ondervraagde volwassenen heeft bijna een kwart (24%) de oorlog bewust meegemaakt. Een derde van hen is onder de 40 jaar, bijna de helft (47%) is tussen de 40 en 64 jaar en ruim een vijfde deel is ouder dan 65 jaar. Er zijn iets meer vrouwen (57%) dan mannen (43%) ondervraagd. Tien procent van de ondervraagde volwassenen is van allochtone afkomst.

¹ Personen die zelf niet in Nederland zijn geboren of van wie een of beide ouders niet in Nederland zijn geboren worden hier tot allochtonen gerekend.

1 Oorlog en bekendheid dodenherdenking

1.1 Scholieren staan vaker stil bij oorlog of terrorisme

De vragenlijst die voor het onderzoek is gebruikt is zo opgebouwd dat de respondenten geleidelijk met het daadwerkelijke onderwerp van het onderzoek werden geconfronteerd. De eerste vraag was vooral inleidend bedoeld en ging over het stil staan bij iets ergs in het algemeen. Vanzelfsprekend lopen de antwoorden op deze vraag erg uiteen, variërend van *'Als ik iets heb laten vallen wat ook nog stuk ging'* tot *'Bij het nieuws'* en *'Veel moorden van tegenwoordig'*.

Scholieren weten vaker iets te noemen waar ze bij stilstaan dan volwassenen. Zowel scholieren als volwassenen noemen het overlijden van een familielid of geliefde het vaakst als iets waar ze spontaan bij stilstaan. De moord op Theo van Gogh wordt vaker genoemd door scholieren dan door volwassenen. Ook noemen scholieren veel vaker spontaan oorlog of terrorisme als iets waar ze wel eens bij stil staan. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. In tabel 3.1 staan de meest gegeven antwoorden gecategoriseerd.

Tabel 1.1 Waar staat u wel eens bij stil? (percentages, n scholieren=260, n volwassenen=300)

	overlijden familielid, geliefde	oorlog, terrorisme	moord op van Gogh	verharding samen- leving	doden- herdenking	gezondheids problemen, ziekte	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	43	27	11	7	1	1	9	100
volwassenen	53	4	5	9	6	5	18	100

1.2 Tweede Wereldoorlog eerste associatie met het woord oorlog

Vervolgens is gevraagd welke oorlog het eerst in mensen opkomt als ze aan oorlog denken. Volwassenen denken daarbij verreweg het vaakst aan de Tweede Wereldoorlog. Scholieren associëren oorlog ook het vaakst met de Tweede Wereldoorlog, maar noemen de oorlog in Irak bijna net zo vaak. Zij noemen ook vaker de oorlog tegen het terrorisme. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. Andere antwoorden zijn 'conflicten in het Midden Oosten' (7 keer genoemd), oorlogen in Afrika, zoals Sudan en Congo (7 keer genoemd) de oorlog tussen Israël en Palestina (5 keer genoemd), de oorlog in Afghanistan (4 keer genoemd) en de oorlog in Tsjetsjenië (3 keer genoemd). Tabel 3.2 laat de meest genoemde oorlogen zien.

Tabel 1.2 Als u aan oorlog denkt, welke oorlog komt dan in u op? (percentages, n scholieren=260, n volwassenen=300)

	WO II oorlog	Irak terrorisme	oorlog tegen	WO I	oorlog Joegoslavië	oorlog Vietnam	andere	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	43	40	8	2	0	1	4	1	100
volwassenen	58	24	1	1	3	1	10	1	100

1.3 Reden voor twee minuten stilte bij meerderheid bekend

Bijna alle volwassenen (93%) weet desgevraagd waarom er op 4 mei om acht uur 's avonds twee minuten stilte worden gehouden. Driekwart van de scholieren weet spontaan dat dit is vanwege de dodenherdenking. Allochtone jongeren geven vaker een ander (niet correct) antwoord dan autochtone jongeren, maar noemen wel vaak iets dat met de Tweede Wereldoorlog te maken heeft. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. In het algemeen geldt dat mensen die niet het juiste antwoord geven de twee minuten stilte vaak associëren met bevrijdingsdag.

1.4 Kerstmis belangrijkste dag om bij stil te staan

Naast de dodenherdenking is gevraagd naar andere gebeurtenissen waarbij Amsterdammers stil zouden willen staan. De respondenten konden daarbij kiezen uit kerstmis, bevrijdingsdag, het suikerfeest en Koninginnedag. Zowel scholieren als volwassenen noemen kerstmis het vaakst als belangrijke dag in het jaar. Bij beide groepen komt bevrijdingsdag op de tweede plaats. Scholieren vinden het suikerfeest vaker belangrijker dan Koninginnedag, bij volwassenen is dit andersom. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

1.5 Moorden op van Gogh en Fortuyn meest genoemd als reden landelijke herdenking

De helft van de ondervraagden vindt dat er geen andere gebeurtenis is die ook landelijk moet worden herdacht. Van de mensen die wel iets noemen, geven scholieren relatief vaak aan dat ze de moorden op Theo van Gogh en Pim Fortuyn zouden willen herdenken. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Verder werden terrorisme, de watersnoodramp in Zeeland en het sterven van een lid van het koninklijk huis (alle drie 7 keer) genoemd en de afschaffing van de slavernij (5 keer genoemd). Ook de aanslagen op de Twin Towers, de jappenkampen en de Februaristaking werden een enkele keer genoemd

2 Welke manier van herdenken spreekt mensen aan?

2.1 Stille is een goede manier om te herdenken

De respondenten is gevraagd of ze stil zijn een goede manier vinden om iets te herdenken. Het merendeel van beide groepen vindt een minuut stilte houden een goede manier om te herdenken. Volwassenen (83%) vinden dit vaker dan scholieren (75%). Bij beide groepen geeft een minderheid aan dat het van de gelegenheid afhangt of een minuut stilte een goede manier is om te herdenken (17% en 12%). Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Er zijn echter ook andere manieren om iets of iemand te herdenken. De respondenten is gevraagd om te kiezen tussen stil zijn, protesteren en lawaai maken of feestvieren als manier van herdenken die hen het meeste aanspreekt. De meerderheid van zowel scholieren als volwassenen kiest voor stil zijn. Jongeren noemen protesteren vaker als een goede manier dan ouderen (16% en 4%). Protesteren spreekt volwassenen het minst aan als manier om te herdenken, bij scholieren is dat feestvieren. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Tabel 2.1 Welke manieren van herdenken spreken u het meeste aan?
(percentages, n scholieren=260, n volwassenen=300)

	stil zijn	protesteren, lawaai maken	feestvieren	alle drie even veel	geen van drieën	andere manieren	afhankelijk van situatie, persoon	weet niet, geen antwoord
scholieren	62	16	7	5	2	5	2	1
volwassenen	67	4	5	5	1	2	14	2

Andere manieren die worden genoemd als meest geschikte manier om te herdenken zijn onder meer *'Bij elkaar zijn en erover praten'* en *'Bidden of meditatie'*. *'Klappen'*, *'Er helemaal niet over nadenken'* en *'Collectief rouwen'* zijn voorbeelden van manieren die volgens respondenten het minst geschikt zijn om te herdenken.

2.2 Televisie kijken de belangrijkste activiteit

Voor 52% van de scholieren en 44% van de volwassenen is televisie kijken de belangrijkste activiteit om te herdenken. Zelf meedoen aan een herdenking wordt door ruim een derde van de volwassenen en bijna een kwart van de scholieren genoemd. Zelf iets organiseren gebeurt weinig. Negen procent van de scholieren en 5% van de volwassenen wil helemaal niet herdenken. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Tabel 2.2 Welke manieren van herdenken spreken u het meeste aan?
(percentages, n scholieren=260, n volwassenen=300)

	tv kijken	zelf meedoen aan iets	zelf organiseren	wil helemaal niet herdenken	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	52	23	9	9	8	100
volwassenen	44	37	5	5	8	100

3 Meedoen aan dodenherdenking

3.1 Meerderheid doet mee aan dodenherdenking

Na de voorgaande algemene vragen is de respondenten gevraagd of zij meedoen aan de dodenherdenking op 4 mei om acht uur 's avonds. Negen van de tien volwassenen doen hier aan mee. Van de scholieren doet bijna tweederde mee. Autochtone scholieren doen vaker mee dan allochtone scholieren, zoals in tabel 3.1 te lezen is. Geslacht, het niveau van de opleiding en leeftijd zijn niet van invloed op de mate waarin scholieren meedoen. Ook zijn er geen verschillen tussen bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse scholieren.

Tabel 3.1 Behalve wat er bij jou op school gebeurt, doe je zelf mee aan de dodenherdenking? (percentages, n=249)

	doet wel mee	doen niet mee	totaal
autochtone scholieren	72	28	100
allochtone scholieren	58	42	100

Tabel 3.2 laat de redenen zien waarom personen niet meedoen aan de dodenherdenking. Scholieren die niet meedoen vinden dodenherdenking meestal onnodig. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Tabel 3.2 Waarom doet u niet mee aan de dodenherdenking (percentages, n scholieren=87, n volwassenen=31)

	ik vind het niet		weet niet, geen		totaal
	nodig	ik vergeet het	anders, namelijk	antwoord	
scholieren	48	17	11	23	100
volwassenen	26	13	58	3	100

Volwassenen noemen diverse redenen, zoals niet in staat zijn om aanwezig te zijn op de Dam, moeten werken of luiigheid. Een aantal respondenten geeft aan niet te herdenken vanwege hun komaf (*'Ik ben niet Nederlands van oorsprong'*). Anderen hebben meedoen aan dodenherdenking geïnterpreteerd als actief herdenken. Zij geven namelijk aan niet actief maar wel passief te herdenken, bijvoorbeeld door TV te kijken.

3.2 Ouders en vrienden

Ruim de helft van de scholieren (55%) geeft aan dat hun ouders meedoen aan de dodenherdenking. Afkomst is hierbij een factor: bij autochtone scholieren doet 65% van de ouders hier altijd aan mee, bij allochtone scholieren is dat 44%. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Bij een derde van de scholieren doen vrienden ook mee aan de dodenherdenking, nog eens twintig procent zegt dat vrienden soms meedoen. Er is bij scholieren geen verschil

naar opleidingsniveau of leeftijd. Bij de volwassenen doet 60% van de vrienden mee aan de dodenherdenking en 11% doet dat soms.

Tabel 3.3 Doen vrienden van scholieren mee aan de dodenherdenking, naar herkomst (percentages, n=130 en 130)

	ja	nee	soms wel, soms niet	weet ik niet	totaal
autochtoon	40	17	18	25	100
allochtoon	23	25	20	32	100
totaal	32	21	19	28	100

3.3 Dodenherdenking vooral via televisie gevolgd

Zowel scholieren als volwassenen volgen dodenherdenking meestal via de televisie. Ruim een kwart van de volwassenen woont de dodenherdenking ergens bij. Een op de tien scholieren doet dit. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Tabel 3.4 Wat doet u aan de dodenherdenking (percentages, n scholieren=162, n volwassenen=269)

	woon dodenherdenking		weet niet, geen antwoord			totaal
	volg het via tv	ergens bij	anders	wisselend		
scholieren	78	11	5	1	4	100
volwassenen	58	29	9	4	0	100

Mensen die de dodenherdenking niet via de televisie volgen of ergens bijwonen doen vaak op hun eigen manier mee aan dodenherdenking. *'Waar ik op dat moment ben'* en *'Ligt eraan waar ik ben, maar ik ben stil'* zijn voorbeelden hiervan.

3.4 Bij helft van de scholieren op school aandacht voor dodenherdenking

Scholen zijn belangrijke verschaffers van kennis over de Tweede Wereldoorlog. Zowel scholieren als volwassenen noemen scholen als belangrijkste bron van informatie. Scholieren noemen daarnaast vaker ouders en grootouders dan volwassenen.

Tabel 3.5 Hoe komt u aan kennis over de Tweede Wereldoorlog? (percentages, n=130 en 130)

	school	media	ouders/ grootouders	overheid	anders
scholieren	69	35	34	0	3
volwassenen	77	39	17	5	8

Bij ruim de helft van de scholieren (52%) wordt op school aandacht besteed aan dodenherdenking. Er is hierbij geen verschil tussen het niveau van opleidingen. In de onderbouw wordt volgens 63% van de scholieren aandacht besteed aan de dodenherdenking, in de bovenbouw is dat wat minder (45%).

Verreweg de meeste scholieren vinden dat de school op een goede manier aandacht besteedt aan dodenherdenking, een vijfde van hen vindt van niet. Ook hier is geen verschil tussen de leerlingen van de onderbouw en bovenbouw en leerlingen van verschillende soorten opleidingen.

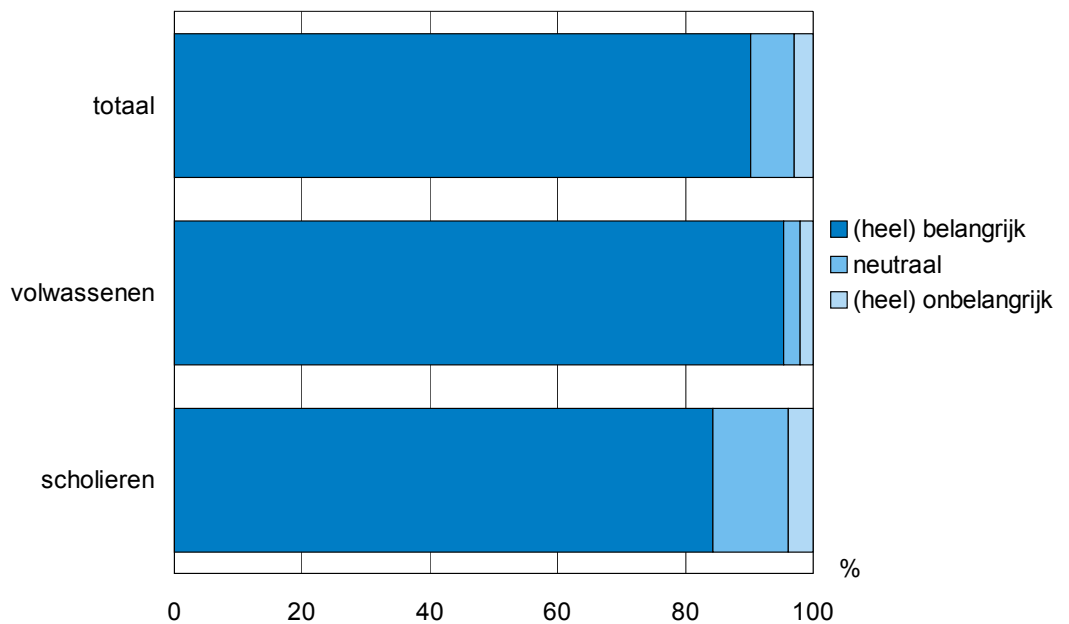
4 Gedachten achter dodenherdenking

4.1 Verschillende gedachten achter dodenherdenking

Dodenherdenking kan verschillende doelen hebben. Een doel is letterlijk het herdenken van de mensen die zijn omgekomen. Andere doelen zijn meer abstract, zoals stil staan bij de wereld waarin wij leven. De respondenten hebben drie gedachten achter dodenherdenking voorgelegd gekregen. Als eerste gedachte is het herdenken van de mensen die zijn omgekomen genoemd, met daarbij de vraag in hoeverre mensen dit een belangrijke gedachte achter dodenherdenking vinden.

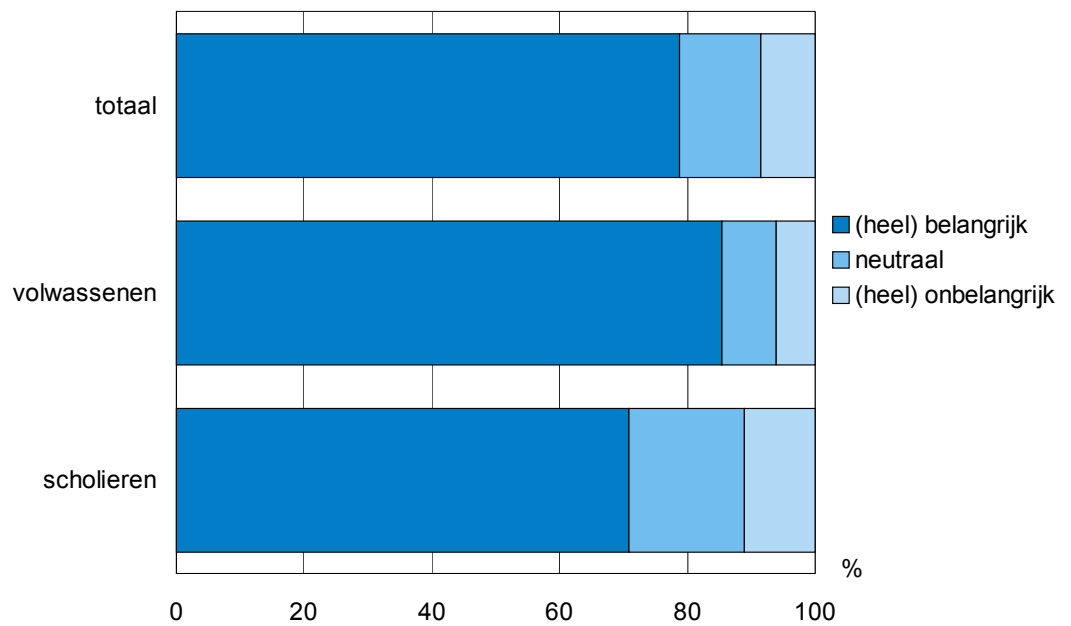
Van de scholieren vindt 84% dit doel (heel) belangrijk, bij de volwassenen is dit 90%. Vrijwel niemand vindt dit doel onbelangrijk: dit geldt voor 4% van de scholieren en 2% van de volwassenen. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. Figuur 4.1 geeft een overzicht van de gegeven antwoorden.

Figuur 4.1 Belang van het herdenken van mensen die omgekomen zijn (percentages, n=555)

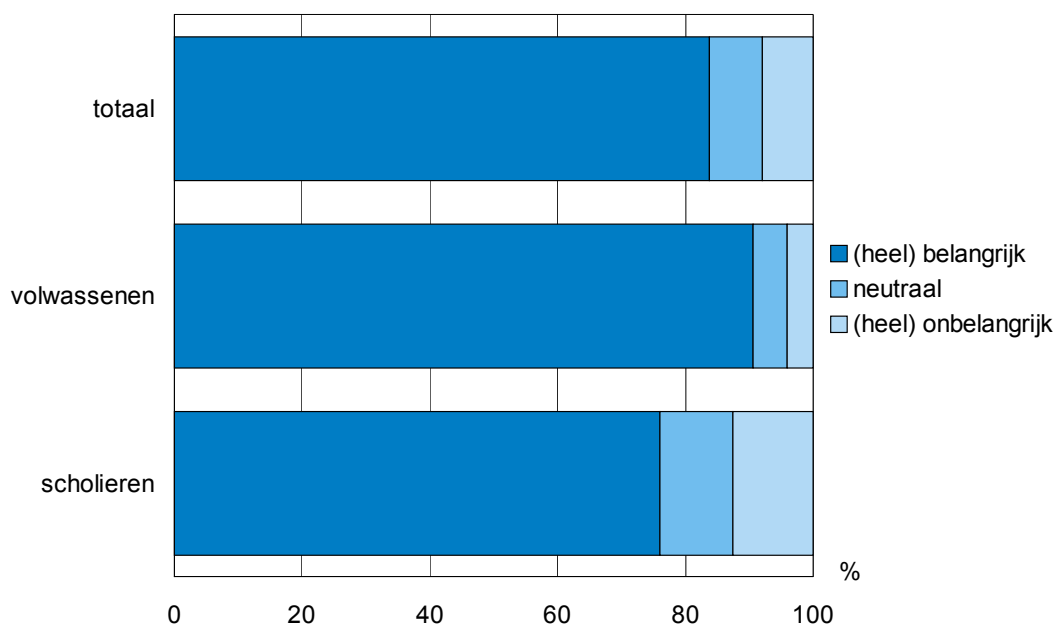
De volgende gedachte achter dodenherdenking is stil staan bij de wereld waarin we leven. Ook dit doel vindt een meerderheid van zowel de scholieren als volwassenen (zeer) belangrijk. Elf procent van de scholieren en zes procent van de volwassenen vindt dit doel (zeer) onbelangrijk, dit is wat meer dan bij de eerste gedachte. Er zijn geen verschillen naar opleiding en leeftijd. Figuur 4.2 laat de meningen van de ondervraagden zien over het belang van stil staan bij de wereld waarin we leven.

Figuur 4.2 Belang van stil staan bij de wereld waarin wij leven (percentages, n=555)

De laatste gedachte waar de ondervraagden hun mening over konden geven was het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat op deze wereld. Driekwart van de scholieren (76%) en 91% van de volwassenen vindt dit een (heel) belangrijk doel, 13% van de scholieren en 4% van de volwassenen vindt dat niet. Er zijn geen verschillen naar opleidingsniveau of leeftijd.

Figuur 4.3 Belang van het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat op deze wereld (percentages, n=555)

Scholieren vinden het herdenken van mensen die zijn omgekomen de belangrijkste gedachte achter dodenherdenking, volwassenen noemen het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat als belangrijkste gedachte. Mensen die de oorlog bewust hebben meegemaakt vinden vaker dan de overige respondenten dat het herdenken van de mensen die zijn omgekomen, het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat en het stil staan bij de wereld waarin wij leven alle drie even belangrijk zijn als gedachte achter dodenherdenking. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd.

Tabel 4.4 De belangrijkste gedachte volgens scholieren en volwassenen (percentages, n scholieren=260 en volwassenen=300)

	omgekomen mensen herdenken	stil staan bij de wereld waarin wij leven	realiseren		alle drie niet belangrijk	weert niet, geen antwoord	totaal
			dat het niet vanzelfsprekend goed gaat	alle drie even belangrijk			
scholieren	49	18	30	0	0	3	100
volwassenen							
oorlog meegemaakt	25	14	35	20	1	4	100
oorlog niet meegemaakt	25	15	50	8	1	0	100
totaal volwassenen	25	15	47	11	1	1	100

Uit de bevinding dat volwassenen vaker een meer abstracte gedachte achter dodenherdenking als belangrijkste gedachte benoemen dan scholieren zou kunnen worden afgeleid dat naarmate mensen ouder worden ze meer abstract gaan nadenken over dit soort fenomenen. Nadere analyse laat echter niet zien dat er samenhang is tussen de leeftijd van volwassenen en scholieren en de gedachte die zij het belangrijkste vinden. Ook is er geen verband tussen het opleidingsniveau van scholieren en de gedachte die zij het belangrijkste vinden.

5 Het betrekken van mensen met een andere achtergrond

5.1 Meningen over invloed culturele achtergrond verdeeld

Bijna tweederde van de scholieren vindt dat culturele achtergrond geen invloed heeft op de houding die iemand heeft ten aanzien van dodenherdenking. Volgens een derde maakt culturele achtergrond wel uit. Allochtone jongeren denken minder vaak dat culturele achtergrond iets uitmaakt dan autochtone jongeren. Er zijn geen verschillen naar opleiding en leeftijd.

Zeven van de tien volwassenen vinden dat culturele achtergrond wel verschil maakt voor de vraag hoe men tegenover dodenherdenking staat, bijna een kwart denkt dat dit niet uitmaakt. Ook volwassenen van allochtone komaf denken dat er verschil is. Volwassenen geven vooral de afstand tot het onderwerp als verklaring voor het verschil in houding ten opzichte van dodenherdenking. Zoals een van de respondenten zei: *'Als je een opa en oma hebt die de oorlog bewust hebben meegemaakt dan sta je er anders tegenover dan als je niemand kent die het heeft meegemaakt en ga je het je meer aantrekken'*

Ondervraagden die de Tweede Wereldoorlog bewust hebben meegemaakt, zijn vaker dan andere volwassenen van mening dat culturele achtergrond geen verschil maakt.

Tabel 5.1 Heeft culturele achtergrond invloed op de manier waarop men tegenover dodenherdenking staat? (percentages, n scholieren=260 en volwassenen=300)

		maakt geen verschil	maakt wel verschil	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	autochtoon	55	47	0	100
	allochtoon	69	31	1	100
	totaal	62	38	0	100
volwassenen	oorlog niet meegemaakt	21	74	4	100
	oorlog wel meegemaakt	25	58	17	100
	totaal	22	70	7	100

Die mensen die vinden dat culturele achtergrond wel invloed heeft, is gevraagd hun antwoord toe te lichten. Relatief vaak wordt als reden genoemd dat allochtonen minder binding met Nederland zouden hebben en minder van de geschiedenis af zouden weten. Er is gevraagd om de antwoorden op deze vraag toe te lichten. Een andere cultuur wordt het vaakst genoemd als verklaring voor het verschil in de manier waarop mensen tegen dodenherdenking aankijken. Scholieren noemen deze reden het vaakste. Volgens volwassenen is dodenherdenking in meer algemene zin voor veel mensen ver van hun bed. Mensen die 65 jaar of ouder zijn geven vaker dan jongere respondenten aan dat een

gebrek aan respect ten grondslag ligt aan het verschil in houding ten opzichte van dodenherdenking.

5.2 Mensen met een andere achtergrond moeten als iedereen betrokken worden

Het merendeel van zowel scholieren als volwassenen vindt dat mensen met een andere culturele achtergrond net zoals iedereen betrokken moeten worden bij dodenherdenking. Scholieren vinden daarnaast vaker dat mensen met een andere achtergrond eerder minder intensief dan intensiever bij dodenherdenking moeten worden betrokken. Bij volwassenen is dit precies andersom.

Tabel 5.2 In welke mate zouden mensen met een andere culturele achtergrond betrokken moeten worden bij de dodenherdenking? (percentages, n scholieren=260 en volwassenen=300)

	net zoals			weet niet, geen		totaal
	iedereen	minder intensief	intensiever	antwoord		
scholieren	55	23	11	11	100	
volwassenen, oorlog niet meegemaakt	57	13	24	7	100	
volwassenen, oorlog wel meegemaakt	54	17	14	15	100	

Er is geen verschil tussen de leeftijd en het opleidingsniveau van scholieren en hun mening over de mate waarin mensen met een andere culturele achtergrond betrokken zouden moeten worden bij de dodenherdenking. Ook afkomst blijkt hierbij niet van belang te zijn.

6 De toekomst van dodenherdenking

6.1 Dodenherdenking moet ieder jaar

Driekwart van de scholieren vindt het nodig om dodenherdenking ieder jaar te organiseren, van een vijfde mag het eens in de paar jaar. Slechts een enkeling zegt dat de dodenherdenking helemaal niet meer moet worden gehouden. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. Negen van de tien volwassenen vinden dat de dodenherdenking ieder jaar moet worden georganiseerd.

Tabel 6.1 Vindt u het nodig om ieder jaar een dodenherdenking te organiseren, zou eens per jaar genoeg zijn of moet het helemaal niet meer georganiseerd worden? (percentages, n scholieren=260 en volwassenen=300)

	moet ieder jaar	eens in de paar jaar	helemaal niet doen	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	72	18	2	8	100
volwassenen	89	8	1	2	100

6.2 Helft vindt dat dodenherdenking altijd moet blijven

Ruim de helft van de scholieren en volwassenen vindt dat voor altijd moet worden doorgegaan met de dodenherdenking. Een vijfde van de scholieren vindt dat moet worden doorgegaan tot de laatste persoon die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt is overleden. Er is bij scholieren geen verschil naar opleidingsniveau of leeftijd. Bij zowel scholieren als volwassenen noemt ongeveer een op de tien een specifiek jaartal waarin de laatste dodenherdenking plaats moet vinden. Het jaar 2045 wordt het vaakst genoemd.

Tabel 6.2 Hoe lang zouden we eigenlijk nog door moeten gaan met de dodenherdenking? (percentages, n scholieren=260 en volwassenen=300)

	voor altijd	tot de laatste die het mee heeft gemaakt is overleden	respondent noemt jaartal	nu stoppen	anders, namelijk	weet niet, geen antwoord	totaal
scholieren	51	19	11	5	1	14	100
volwassenen	56	9	10	3	15	7	100

Andere, meer algemene antwoorden zijn *'Zo lang er oorlog is'*, *'Zo lang het volk het nodig vindt'* en *'Doorgaan, maar wel algemener'*.

Net als bij de eerder voorgelegde gedachten achter dodenherdenking is ook hier te zien dat sommige respondenten hele concrete ideeën hebben en andere op meer abstracte wijze nadenken over de vraag hoe lang we nog door moeten gaan met dodenherdenking.

Er is daarom gekeken of er een verband is tussen de vraag hoe lang we nog door moeten gaan met dodenherdenking en de belangrijkste gedachte achter dodenherdenking. Dit verband blijkt er niet te zijn, zoals tabel 6.3 laat zien.

Tabel 6.3 Belangrijkste doelstellen naar hoe lang doorgedaan moet worden met herdenken (percentages)

	tot de laatste die het mee heeft gemaakt is overleden	voor altijd	respondent noemt jaartal	nu stoppen	totaal
om de mensen die zijn omgekomen te herdenken	16	64	16	4	100
om stil te staan bij de wereld waarin wij leven	15	69	12	4	100
om je te realiseren dat het niet vanzelfsprekend goed gaat	18	65	13	4	100

Samenvatting en conclusies

Breed draagvlak in Amsterdam voor dodenherdenking

Dodenherdenking is algemeen bekend bij Amsterdammers, wordt door hen belangrijk gevonden en moet doorgaan. Voor volwassenen geldt dit heel sterk, maar ook de jeugd is in meerderheid deze mening toegedaan. Er zijn geen andere nationale gebeurtenissen met dezelfde status. Dit zijn de belangrijkste uitkomsten van een onderzoek dat O+S in opdracht van het Amsterdams 4 en 5 mei comité heeft gehouden onder 560 Amsterdammers. Eind november, begin december 2004 benaderde O+S voor dit onderzoek 260 Amsterdamse scholieren en 300 volwassen Amsterdammers. Zij kregen vragen voorgelegd over oorlog en herdenken in het algemeen en over dodenherdenking en de gedachten daarachter in het bijzonder. Een greep uit de resultaten:

Bij het woord oorlog denkt men vooral aan de Tweede Wereldoorlog

Zowel volwassenen (58%) als scholieren (43%) noemen de Tweede Wereldoorlog als oorlog die het eerste in ze opkomt. Scholieren noemen de oorlog in Irak (40%) bijna net zo vaak als de Tweede Wereldoorlog, volwassenen noemen de oorlog in Irak minder vaak (24%).

Grote meerderheid bekend met reden voor twee minuten stilte

Bijna alle volwassenen (93%) weten waarom er op 4 mei om acht uur 's avonds twee minuten stilte worden gehouden. Driekwart van de scholieren (75%) kan de juiste reden hiervoor noemen. Scholieren van allochtone komaf weten minder vaak de precieze reden voor de twee minuten stilte, maar weten over het algemeen wel dat het iets met de Tweede Wereldoorlog te maken heeft.

Geen andere nationale herdenking naast dodenherdenking

De helft van de respondenten vindt dat er geen andere gebeurtenissen zijn die landelijk moeten worden herdacht. De mensen die wel vinden dat een bepaalde gebeurtenis een landelijke herdenking verdient geven uiteenlopende voorbeelden. Scholieren vinden relatief vaak dat de moord op Pim Fortuyn of de moord op Theo van Gogh landelijk moet worden herdacht. Ook de watersnoodramp in Zeeland, de jappenkampen, de afschaffing van de slavernij en het overlijden van leden van het koninklijk huis worden genoemd, evenals de aanslagen op de Twin Towers en terrorisme in het algemeen.

Herdenken moet vooral in stilte

Tweederde van de Amsterdammers is van mening dat stil zijn de beste manier is om te herdenken. Een deel van de scholieren (16%) vindt lawaai maken en protesteren een aansprekende manier van herdenken, voor volwassenen geldt dat in veel mindere mate (4%). Een enkeling denkt dat feestvieren de meest geschikte manier is om te herdenken. Scholieren vinden dit de minst aansprekende manier, bij volwassenen is dit lawaai maken en protesteren.

De helft van de scholieren (52%) vindt televisie kijken de meest aansprekende manier om deel te nemen aan een herdenking, voor volwassenen geldt dit in wat mindere mate (44%). Zij vinden vaker dan scholieren (respectievelijk 37% en 23%) dat zelf meedoen aan een herdenking de meest geschikte manier is.

Meerderheid Amsterdammers doet mee aan dodenherdenking

Negen van de tien volwassenen en tweederde van de scholieren doen op 4 mei mee aan dodenherdenking. Autochtone scholieren doen vaker mee (72%) dan allochtone scholieren (58%). De meeste mensen die niet mee doen vinden het niet nodig of vergeten de dodenherdenking.

De ouders van ruim de helft van de Amsterdamse scholieren (55%) doen mee aan de dodenherdenking. Dit geldt vaker voor autochtone (65%) dan allochtone (44%) ouders. De dodenherdenking wordt meestal via de televisie gevolgd, door scholieren wat vaker dan door volwassenen. Volwassenen gaan weer vaker ergens naartoe om de dodenherdenking bij te wonen dan scholieren.

School belangrijke bron van voorlichting

School is de belangrijkste verschafter van kennis over de Tweede Wereldoorlog. Ook de media spelen hierbij een belangrijke rol. Scholieren geven daarnaast vaak aan hun kennis over de Tweede Wereldoorlog via ouders en grootouders te vergaren.

Bij de helft van de ondervraagde scholieren wordt op school aandacht besteed aan dodenherdenking. Dit gebeurt vaker in de onderbouw dan in de bovenbouw. De meeste scholieren vinden dat hun school op een goede manier aandacht besteedt aan het onderwerp.

Dodenherdenking voor volwassenen abstracter dan voor scholieren

Er zijn verschillende gedachten achter dodenherdenking aan de respondenten voorgelegd. De meest concrete is het herdenken van de mensen die omgekomen zijn, de meest abstracte is het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat in deze wereld. Scholieren vinden het herdenken van de mensen die zijn omgekomen de belangrijkste gedachte achter dodenherdenking (49%). Voor volwassenen is dit het besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat in deze wereld het belangrijkste (47%). Volwassenen die de oorlog bewust hebben meegemaakt geven vaak aan alle voorgelegde gedachten even belangrijk te vinden.

Scholieren en volwassenen denken verschillend over invloed culturele achtergrond

Tweederde van de scholieren (62%) vindt dat iemands culturele achtergrond geen invloed heeft op de houding ten opzichte dodenherdenking. Scholieren van allochtone komaf vinden dit wat vaker dan autochtone scholieren. Bij volwassenen is het beeld precies omgekeerd. Zeven van de tien (70%) volwassenen vinden dat culturele achtergrond wel degelijk verschil maakt. Mensen die de Tweede Wereldoorlog bewust hebben meegemaakt zijn deze mening minder vaak toegedaan.

De meeste Amsterdammers vinden dat mensen met een andere culturele achtergrond net als iedereen betrokken moeten worden bij dodenherdenking. Scholieren vinden daarnaast dat mensen met een andere culturele achtergrond eerder minder intensief dan intensiever bij dodenherdenking betrokken moeten worden. Bij volwassenen is dit precies andersom.

Dodenherdenking in de toekomst

De meeste Amsterdammers vinden dat de dodenherdenking ieder jaar moet worden georganiseerd. Volwassenen (89%) zijn hier meer uitgesproken over dan scholieren (72%). Van een deel van hen mag dodenherdenking ook eens in de paar jaar worden georganiseerd.

Ruim de helft van de ondervraagden vindt dat dodenherdenking altijd moet blijven. Er is hierbij weinig verschil tussen volwassenen (56%) en scholieren (51%). Scholieren zijn wel vaker de mening toegedaan dat dodenherdenking moet worden georganiseerd tot de laatste persoon die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt is overleden. Als mensen al een jaartal noemen wordt 2045 het meest genoemd als jaar waarin de dodenherdenking voor het laatst moet plaatsvinden.

Conclusies

Dodenherdenking blijkt een belangrijke dag te zijn voor Amsterdammers, ongeacht hun culturele afkomst. Jongeren vinden dodenherdenking vooral belangrijk in de letterlijke zin van het woord, terwijl volwassenen de twee minuten stilte eerder vanuit het meer overstijgende besef dat het niet vanzelfsprekend goed gaat in deze wereld beleven.

Zowel scholieren als volwassenen kunnen zich vinden in de manier waarop dodenherdenking nu gevierd wordt. Allochtone jongeren weten iets minder vaak waarover het gaat, maar het nut van herdenken wordt door slechts een enkeling in twijfel getrokken. Het lijkt dan ook zinloos om bij de discussie over de toekomst van dodenherdenking, of in bredere zin, over de vraag hoe we herdenken vorm moeten geven, uit te gaan van een aparte benadering voor mensen met een andere culturele achtergrond dan de Nederlandse. Om bekendheid en draagvlak te creëren kan dan ook het beste gebruik worden gemaakt van de breedste kanalen met het hoogste bereik: scholen en de televisie.

Bijlage 1 Vragenlijst

Hallo, ik ben van O+S. Ik zou je graag een aantal vragen willen stellen over een gebeurtenis die ieder jaar in Nederland plaatsvindt. Ik wil graag weten hoe jij erover denkt. Je kunt geen goede of foute antwoorden geven. Het duurt niet langer dan 10 minuten.

ENQ: Onderzoek gebeurt in opdracht van het Amsterdams 4 en 5 mei comité, dat graag wil weten hoe Amsterdamse jongeren denken over herdenken.

1. Iedereen staat wel eens stil bij iets ergs, bijvoorbeeld bij iemand in je naaste omgeving die is overleden, of bij iets anders dat je is overkomen. Kun je iets noemen waar jij zelf wel eens bij stil staat?

ENQ: noteer antwoord. Als respondent geen antwoord geeft doorvragen. Het gaat om een gebeurtenis die zoveel indruk heeft gemaakt dat iemand er regelmatig aan denkt. Geen voorbeelden geven!

.....
.....

Oorlog is iets dat een heleboel mensen erg vinden.

2. Als je aan oorlog denkt, welke oorlog komt dan het eerste in je op?

ENQ: antwoorden niet voorlezen. Doorvragen als respondent geen antwoord geeft. Geen voorbeelden noemen!

- 1: oorlog in Irak
- 2: Tweede Wereldoorlog
- 3: Eerste Wereldoorlog
- 4: oorlog tegen het terrorisme
- 5: anders, namelijk.....

3. Ieder jaar worden er op 4 mei om 8 uur 's avonds twee minuten stilte gehouden. Weet je waarvoor dat is?

ENQ: Het woord dodenherdenking moet letterlijk genoemd zijn. Als respondent ander antwoord geeft, dit noteren

- 1: ja, dodenherdenking
- 2: ja, ander antwoord.....
- 3: nee

Nederland houdt op 4 mei twee minuten stilte om Nederlanders die tijdens de Tweede Wereldoorlog en in latere oorlogen zijn omgekomen te herdenken.

4. Het gebeurt wel vaker dat we met z'n allen een minuut stilte houden om iets of iemand te herdenken.

Vind je dat een goede manier?

- 1: ja
- 2: nee
- 3: hangt er vanaf
- 9: weet ik niet

5. Stil zijn is één manier om iets te herdenken. Je kan het ook doen door veel lawaai te maken en te protesteren. Of juist door een groot feest te vieren. Welke manier van herdenken spreekt jou het meeste aan: stil zijn, protesteren of feestvieren?

ENQ: als respondent geen keuze kan maken vragen of hij/zij een andere manier beter vindt dan de genoemde manieren.

- 1: stil zijn
- 2: protesteren, lawaai maken
- 3: feestvieren
- 4: alle drie even veel
- 5: geen van drieën
- 6: anders, namelijk.....
- 9: weet niet, geen antwoord

5a. En welke manier spreekt jou het minste aan?

- 1: stil zijn
- 2: protesteren, lawaai maken
- 3: feestvieren
- 4: alle drie even veel
- 5: geen van drieën
- 6: anders, namelijk.....
- 9: weet niet, geen antwoord

6. Er zijn verschillende manieren om mee te doen aan een herdenking. Je kunt zelf iets organiseren, je kunt meedoen aan iets dat bijvoorbeeld op school wordt georganiseerd, je kunt een herdenking op de tv volgen of je kunt er helemaal niet aan mee doen. Welke manier past het beste bij jou?

- 1: zelf organiseren
- 2: zelf meedoen aan iets bijvoorbeeld op school is georganiseerd
- 3: tv kijken
- 4: wil helemaal niet herdenken
- 9: weet niet, geen antwoord

Dan een paar vragen over de dodenherdenking op 4 mei.

7. Wordt er bij jou op school in de les aandacht besteed aan dodenherdenking?

- 1: ja
- 2: nee (door naar 9)
- 9: weet niet, geen antwoord (door naar 9)

8. Wat vind je van de aandacht die in de les wordt besteed aan dodenherdenking? Vind je dat dat goed gebeurt, vind je het een goed idee, maar ben je niet zo tevreden over de manier waarop of vind je het onzin dat er aandacht aan wordt besteed in de les?

- 1: goed
- 2: goed, maar slechte uitvoering
- 3: onzin
- 9: weet niet, geen antwoord

9. Behalve wat er op school gebeurt, doe je zelf mee aan de dodenherdenking?

ENQ: Als respondent het niet weet vragen naar de meest recente dodenherdenking (4 mei 2004)

- 1: ja
- 2: nee (door naar 11)
- 9: weet niet (door naar 12)

10. Ga je op 4 mei ergens naar toe om samen met anderen de dodenherdenking bij te wonen, volg je de dodenherdenking via de tv of doe je het nog anders?

ENQ: Als respondent niet meteen antwoord kan geven vragen naar de laatste keer

- 1: woon dodenherdenking ergens bij (door naar 12)
- 2: volg het via tv (door naar 12)
- 3: anders, namelijk..... (door naar 12)
- 9: weet niet, geen antwoord (door naar 12)

11. Je doet niet mee aan de dodenherdenking op 4 mei. Komt dat omdat je het vergeet, omdat je het niet nodig vindt of ergens anders door?

ENQ: doorvragen als respondent zegt dat het ergens anders door komt.

- 1: ik vergeet het
- 2: ik vind het niet nodig
- 3: anders, namelijk.....
- 9: weet niet, geen antwoord

12. Doen je ouder(s) mee aan de dodenherdenking?

- 1: ja
- 2: nee
- 3: soms wel, soms niet

13. Doen je vrienden mee aan de dodenherdenking?

- 1: ja
- 2: nee
- 3: soms wel, soms niet
- 9: weet ik niet

14. Veel mensen vinden de dodenherdenking een belangrijk moment om met z'n allen bij stil te staan. Andere belangrijke dagen zijn koninginnedag, bevrijdingsdag, kerstmis en het suikerfeest. Welke van deze dagen vind jij het belangrijkste?

ENQ: Als respondent geen van deze dagen belangrijk vindt vragen welke dag dan wel. NB: eigen verjaardag respondent is geen optie

- 1: koninginnedag
- 2: bevrijdingsdag
- 3: kerstmis
- 4: het suikerfeest
- 5: allemaal even belangrijk
- 6: anders namelijk.....
- 9: weet niet, geen antwoord

Dan lees ik nu drie mogelijke doelen voor die dodenherdenking kan hebben. Ik wil graag weten hoe belangrijk of onbelangrijk je die doelen vindt.

15. Dodenherdenking is bedoeld om de mensen die omgekomen zijn te herdenken. Vind je dat heel onbelangrijk, onbelangrijk, niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk, belangrijk of heel belangrijk?

- 1: heel onbelangrijk
- 2: onbelangrijk
- 3: niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk
- 4: belangrijk
- 5: heel belangrijk
- 9: weet niet, geen antwoord

16. Dodenherdenking is bedoeld om stil te staan bij de wereld waarin wij leven. Vind je dat heel onbelangrijk, onbelangrijk, niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk, belangrijk of heel belangrijk?

- 1: heel onbelangrijk
- 2: onbelangrijk
- 3: niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk
- 4: belangrijk
- 5: heel belangrijk
- 9: weet niet, geen antwoord

17. Dodenherdenking is bedoeld om je te realiseren dat het niet vanzelfsprekend goed gaat op deze wereld en dat dingen heel erg fout kunnen gaan. Vind je dat heel onbelangrijk, onbelangrijk, niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk, belangrijk of heel belangrijk?

- 1: heel onbelangrijk
- 2: onbelangrijk
- 3: niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk
- 4: belangrijk
- 5: heel belangrijk
- 9: weet niet, geen antwoord

18. Als je uit de drie stellingen moet kiezen, welke vind je dan het belangrijkste?

- 1: Dodenherdenking is vooral bedoeld om de mensen die zijn omgekomen te herdenken.
- 2: Dodenherdenking is vooral bedoeld om stil te staan bij de wereld waarin wij leven.
- 3: Dodenherdenking is vooral bedoeld om je te realiseren dat het niet vanzelfsprekend goed gaat op deze wereld en dat dingen heel erg fout kunnen gaan.
- 9: weet niet, geen antwoord

19. Vind je het nodig om ieder jaar een dodenherdenking te organiseren, zou eens in de paar jaar genoeg zijn of moeten het helemaal niet meer georganiseerd worden?

- 1: moet ieder jaar
- 2: eens in de paar jaar
- 3: helemaal niet doen
- 9: weet niet, geen antwoord

20. In Amsterdam wonen mensen met heel verschillende culturele achtergronden. Denk je dat dit verschil maakt voor de manier waarop je tegenover over dodenherdenking staat?

1: nee, dat maakt geen verschil (door naar 22)

2: ja, dat maakt wel verschil

21. Kun je uitleggen waarom dat volgens jou verschil maakt?

.....
.....

22. Om dodenherdenking te kunnen begrijpen moet je eigenlijk iets weten van de Tweede Wereldoorlog. Hoe kom je aan die kennis?

ENQ: antwoorden niet voorlezen, meerdere antwoorden mogelijk. Doorvragen!

1: via ouders of grootouders

2: via school

3: via de media (tv, boeken, kranten, internet)

4: anders, namelijk.....

9: weet niet, geen antwoord

23. De Tweede Wereldoorlog is bijna zestig jaar geleden afgelopen. Dat betekent dat een heleboel mensen de Tweede Wereldoorlog niet hebben meegemaakt. Hoe lang zouden we eigenlijk nog door moeten gaan met de dodenherdenking?

ENQ: antwoorden niet voorlezen. Doorvragen!

1: tot de laatste die het mee heeft gemaakt is overleden

2: voor altijd

3: tot (jaartal invullen)

4: nu stoppen

9: weet niet, geen antwoord

24. Er zijn in Nederland veel mensen die minder betrokken zijn bij de Tweede Wereldoorlog, omdat hun culturele achtergrond ergens anders ligt. In welke mate zouden die mensen betrokken moeten worden bij de dodenherdenking? Is dat net zoals iedereen, intensiever of minder intensief?

1: net zoals iedereen

2: intensiever

3: minder intensief

9: weet niet, geen antwoord

25. We hebben het steeds over dodenherdenking gehad. Zijn er volgens jou andere gebeurtenissen in Nederland die we ook zouden moeten herdenken?

1.....

2. nee

9: weet niet, geen antwoord

Dan nu een paar vragen over jou zelf.

26. Hoe oud ben je?

..... jaar

27. Op wat voor school zit je?

- 1: VMBO
- 2: HAVO
- 3: VWO
- 4: Gymnasium
- 5: anders, namelijk
- 9: weet niet, geen antwoord

28. In welke klas zit je?

.....

29. Wat is je geboorteland?

- 1: Suriname
- 2: Nederlandse Antillen of Aruba
- 3: Turkije
- 4: Marokko
- 5: Zuid-Europa
- 7: overige geïndustrialiseerde landen
- 8: Nederland (inclusief Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea)
- 10: overige landen (inclusief Indonesie), namelijk
- 9: weet niet, geen antwoord

30. Wat is het geboorteland van je MOEDER?

- 1: Suriname
- 2: Nederlandse Antillen of Aruba
- 3: Turkije
- 4: Marokko
- 5: Zuid-Europa
- 7: overige geïndustrialiseerde landen
- 8: Nederland (inclusief Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea)
- 10: overige landen (inclusief Indonesie), namelijk
- 9: weet niet, geen antwoord

31. Wat is het geboorteland van je VADER?

- 1: Suriname
- 2: Nederlandse Antillen of Aruba
- 3: Turkije
- 4: Marokko
- 5: Zuid-Europa
- 7: overige geïndustrialiseerde landen
- 8: Nederland (inclusief Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea)
- 10: overige landen (inclusief Indonesie), namelijk
- 9: weet niet, geen antwoord

Dit waren mijn vragen. Bedankt voor je medewerking

Noteer geslacht

- 1: man
- 2: vrouw